

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 657.658.871.878

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДОХОДІВ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

А. М. Кадацька, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

З доходами будь якого підприємства пов'язане рішення важливих соціальних, економічних політичних, етичних проблем суспільства як на мікро так і на макрорівні. В статті розглядаються особливості обліку доходів сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із найважливіших питань, яке весь час хвилює бухгалтерів і підприємців, є визначення доходів (прибутку) підприємства. В середні віки торговці були зацікавлені в оцінці товару тільки на момент завершення операції. Попереднього розрахунку прибутку вони не проводили у зв'язку з тим, що в той час торгівля вважалася невиробничою сферою діяльності, а її метою було не отримання прибутку, а лише покриття витрат. Головною метою обліку була реєстрація руху товару, а не облік господарських результатів.

До 19 ст. в практиці облікової політики застосовувалися дві основні схеми обліку - камеральна і проста. Згідно камеральної схеми обліку, головним об'єктом обліку вважалася каса та очікувані надходження (витрати) з неї, тобто доходи та витрати були заздалегідь відомі. Друга схема передбачала облік майна (включаючи касу), а доходи та витрати необхідно було визначати. Результат господарювання виражався приростом багатства, а не побічними категоріями, навіть такими важливими, як прибуток.[1]

З середини 19 ст. основний розвиток бухгалтерської думки було спрямовано на з'ясування поняття "дохід" та порядку його розрахунку. В результаті проведених досліджень натуралістичне уявлення про те, що дохід - це сума коштів у касі та в банку, втратило будь-яке значення. Основна мета дискусій між визначними вченими того часу (Е. Купером, Т. Велтоном, А.Ч. Літлтоном, Дж. Каннінгом та іншими) полягала в тому, що кожен з них відстоював інтереси різних суспільних груп.[2].

На наш погляд, особливої уваги заслуговує точка зору інституціоналістів - представників англо-американської школи, які стверджували, що для власника не є байдужим те, за рахунок чого отриманий прибуток. Крім того, при постійному коливанні цін купівлі та продажу неможливо розмежувати на рахунку «Прибутки і збитки» операційні та кон'юнктурні результати. Таким чином, рахунок «Прибутки і збитки» не є субрахунком рахунку «Капітал», а являє собою фінансово-результативний рахунок в плані рахунків, оскільки він показує загальний фінансовий результат діяльності підприємства.

В економіці України по сьогоднішній день відбуваються зміни, які пов'язані з ринковими трансформаціями. Трансформація обліку здійсню-

ється в рамках реалізації стратегічного курсу нашої держави на інтеграцію до світового економічного простору, що передбачає адаптацію законодавства України до європейського рівня. Ці зміни постійно впливають на систему обліку, яка формується у тому середовищі в якому він функціонує. Тому, удосконалення методичних підходів побудови інформаційної системи та процесу обліку доходів є об'єктивною необхідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам визнання, оцінки та обліку доходу підприємств присвячені роботи таких провідних вчених - економістів, як Бутинець Ф.Ф., Дем'яненко М.Я., Завгородній А.Г., Партин Г.О., Позняковська Н.І., Сопко В., Сук Л.К., Ткаченко Н.М., Шара Є.Ю., Юденко В. А. та інші.

Формування цілей статті. Мета дослідження - розробка рекомендацій щодо шляхів удосконалення обліку доходів в сільськогосподарських підприємствах. Результат цієї роботи - вирішення таких завдань: визначення сутності доходу як економічної категорії; виклад основних шляхів удосконалення обліку і стандартизації доходів; дослідження методики обліку доходів; оцінка сучасної системи обліку та надання пропозиції щодо її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Міжнародних стандартів, дохід - це валове надходження економічних вигод протягом певного періоду, що виникає в ході звичайної діяльності підприємства, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників капіталу. [3]

Поняття «дохід» означає надходження економічної вигоди протягом звітного періоду, який виникає у процесі звичайної діяльності підприємства у вигляді виручки від реалізації продукції (товарів, послуг), гонорарів, відсотків, дивідендів тощо. В обліку дохід відображається у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, яке призводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників) [4].

Норми стандарту виходять з принципу нарахування та відповідності доходів і витрат, за яким для визначення фінансового результату звітного періоду слід зіставити доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в обліку і звітності у момент їх виникнення, незалежно від часу надходження і сплати грошо-

Вісник Сумського національного аграрного університету

вих коштів.

Загальні критерії визнання статей у фінансовій звітності - ймовірність збільшення або зменшення майбутніх економічних вигод та достовірна оцінка.

Для визнання доходу необхідно не тільки надходження активу або зменшення зобов'язання, але і фінансовий наслідок цих подій. Таким наслідком виступає збільшення власного капіталу (крім внесків учасників). Тобто дохід визначається в момент збільшення активу або зменшення зобов'язань, які обумовлюють збільшення власного капіталу.

Принцип нарахування полягає в тому, що результати господарських операцій визнаються, коли вони відбуваються (а не тоді, коли отримуються або сплачуються грошові кошти), і відображаються в бухгалтерському обліку та фінансових звітах тих періодів, до яких вони відносяться.

Принцип нарахування має застосовуватися одночасно з принципом відповідності, відповідно до якого витрати визнаються у Звіті про фінансові результати на основі прямого зв'язку між ними та отриманими доходами.

Так само як і інші активи дохід визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена. Критерії визнання доходу застосовуються окремо до кожної операції. Проте, за певних умов для відображення суті операції необхідно застосовувати критерії визнання до окремих елементів однієї операції, які підлягають оцінці, якщо це впливає із сутності такої господарської операції.

Критерії визнання застосовуються до двох і більше операцій одночасно, якщо вони пов'язані таким чином, що суть господарської операції не можна зрозуміти без розгляду декількох операцій в цілому.

Окремі категорії складають дохід від реалізації продукції (товарів, інших активів) та дохід від надання послуг. [5] Це пов'язано з тим, що до визнання цих видів доходу пред'являються додаткові умови. Не визнається дохід, якщо здійснюється обмін продукцією (товарами, роботами, наданими послугами та іншими активами), які є подібними за призначенням та мають однакову справедливую вартість.

В бухгалтерському обліку дохід відображається в сумі справедливої вартості отриманих активів або тих, що підлягають одержанню. Сума доходу, яка виникає в результаті господарської операції, як правило, визначається шляхом домовленості між підприємством і покупцем або користувачем активу. Вона оцінюється за справедливою вартістю отриманої компенсації або тієї компенсації, яку може бути отримано, з урахуванням суми будь-якої торговельної знижки, що надається підприємством.

При фінансовій оцінці доходу та побудові бухгалтерського обліку суттєвим є правильне тлумачення двох різновидів доходу: валового та чи-

стого.

Суми, які утримуються в формі податків (акцизний збір, податок на додану вартість тощо), не приносять економічної вигоди. Тому вони виключаються із валового доходу та завершують процес формування чистого доходу.

Чистий дохід - це зменшений валовий дохід на економічні елементи, які визначені законодавчо. До чистого доходу не включаються суми, які отримуються від імені третьої сторони, податок на додану вартість, акциз, мито, будь-які надані торговельні знижки тощо.[4]

Отже, справжнім доходом є чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), який розраховується шляхом вирахування з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) податку на додану вартість, акцизного збору, інших зборів або податків з обороту та інших вирахувань з доходу.

Дохід оцінюють в наступному порядку:

1) дохід, що підлягає отриманню або вже отриманий, виражається у сумі справедливої вартості;

2) у разі відстрочення платежу, внаслідок чого виникає різниця між справедливою вартістю та номінальною сумою коштів або їх еквівалентів, які підлягають отриманню за продукцію (товари, роботи, послуги та інші активи), така різниця визнається доходом у вигляді відсотків;

3) сума доходів за бартерними контрактами визначається:

- за справедливою вартістю отриманих активів, робіт, послуг або тих, що підлягають отриманню, зменшеної або збільшеної відповідно на суму переданих або отриманих коштів та їх еквівалентів;

- при неможливості визначення справедливої вартості отриманих активів, робіт, послуг або таких, що підлягають отриманню, дохід визначається за справедливою вартістю переданих активів, робіт, послуг за даним бартерним контрактом.

Для чіткої організації обліку доходів необхідно здійснити їх класифікацію.

Відповідно до вимог доходу підприємства класифікуються за різними ознаками.

З метою визнання доходу та визначення його суми розрізняють дохід від:

- реалізації продукції, товарів, інших активів, придбаних з метою продажу (крім інвестицій у цінні папери);

- надання послуг;

- використання активів підприємства іншими фізичними та юридичними особами, результатом якого є отримання відсотків, дивідендів, роялті.

Різні види доходу від реалізації мають різні критерії визнання.

В залежності від виду діяльності розрізняють доходи від:

- звичайної діяльності;

- надзвичайної діяльності.

Крім того, доходи можуть виникати в результаті операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Доходи класифікуються в бухгалтерському обліку за такими групами:

- дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, послуг);
- інші операційні доходи;
- фінансові доходи;
- інші доходи;
- надзвичайні доходи.

Реформа бухгалтерського обліку й фінансової звітності визначила нові підходи і вимоги до повноти та якості обліково-аналітичного забезпечення процесу управління діяльністю суб'єктів господарювання. Нині облік і аналіз не повністю задовольняють користувачів інформації. Облік головним чином зорієнтований на складання фінансової та податкової звітності, інформація якої недостатня для управлінського персоналу щодо якісного та своєчасного прийняття рішень, що знижує його результативність. Практично відсутні дані для оперативної оцінки діяльності, її коригування та оптимізації рішень.

Через відсутність інтегрованого підходу до побудови обліково-аналітичної системи ці проблеми розглядаються окремо як в обліку, так і в аналізі. Система повинна забезпечувати прозорість у формуванні доходів, які відображаються в облікових регістрах та фінансовій звітності згідно з прийнятою нормативно-правовою базою, що дає змогу комплексно оцінити діяльність підприємства та визначити резерви підвищення ефективної діяльності.

З переходом до ринкової економіки відбулись якісні зрушення в системі економічних відносин, а саме: зміни у підходах до управління виробництвом, розвиваються інноваційні процеси, проходить переорієнтація підприємств з оперативних цілей на стратегічні. У зв'язку з цим ставляться задачі, які вимагають формування обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю, адекватного новим умовам. Постає необхідність у визначенні виключно нових об'єктів обліку, внесенні корективів у формування традиційних інформаційних масивів, суттєвому підвищенні оперативності обліку й аналізу, переміщенні акцентів на показники якості інформації. Цим визначається характер обліково-аналітичного забезпечення управління. [6]

Аналіз літературних джерел показав, що більшість науковців звертають увагу на фінансову звітність як основне джерело інформації для фінансового управління і не виправдано ігнорують дані первинного та поточного обліку про рух товарних і грошових потоків. Проте у фінансовій звітності відображаються лише залишки фінансових ресурсів на кінець звітного періоду. Для оперативного управління активами, капіталом, зобов'язаннями потрібно мати дані про їхні обо-

роти, зміни в складі, характер змін. щоб оцінити їх із погляду раціональності й економічної доцільності. Тому система обліково-аналітичного забезпечення передбачає безперервне, цілеспрямоване формування відповідних інформаційних потоків, підпорядкованих вимогам аналізу, планування та підготовки і контролю фінансових управлінських рішень. Система обліково-аналітичного забезпечення як єдина, інтегрована система повинна виконувати сервісну функцію потреб управління, яка б відповідала вимогам керівників, власників, акціонерів, інвесторів, представників влади та інших користувачів інформації.

У підприємствах стратегія має бути спрямована на підвищення конкурентоспроможності продукції; запобігання банкрутству та фінансових втрат; зростання обсягів виробництва й реалізації продукції; підвищення рентабельності капіталу. Для вирішення цих задач необхідно суттєво поліпшити планування та прогнозування виробничо-фінансової діяльності, вдосконалювати методику аналізу з метою виявлення негативних факторів і пошуку резервів для їх ліквідації.

Нині у системі обліково-аналітичного забезпечення існують певні протиріччя. Розглянемо деякі проблемні питання щодо доходів підприємств, бо лише маючи правдиві дані можна прийняти правильне рішення.

П(С)БО 15 "Дохід" визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку та розкриття у фінансовій звітності інформації про доходи підприємств усіх форм власності (крім бюджетних установ).

Норми цього Положення поширюються на доходи, які виникають у результаті на ступнях операцій: реалізація продукції (товарів); надання послуг; цільове фінансування; використання активів іншими сторонами, що приводить до виникнення доходу у вигляді процентів, роялті, дивідендів підприємства [7]

Якщо підприємство здійснює види діяльності, на які поширюється П(С)БО 15, для визнання доходу необхідне виконання певних умов. Норми П(С) БО 15 **поширюються**:

- доходи (виручка) від реалізації продукції;
- доходи, пов'язані з наданням послуг;
- одержане цільове фінансування;
- доходи, які виникають у результаті вико-

ристання активів підприємства іншими сторонами, які визнаються у вигляді процентів, роялті, дивідендів

не поширюються:

- договори оренди;
- дивіденди, які належать за результатами фінансових інвестицій та обліковуються методом участі в капіталі;
- страхову діяльність;
- зміни у справедливій вартості фінансових активів та фінансових зобов'язань, а також з ліквідації (продажу, погашення вказаних активів і

зобов'язань;

- зміни вартості інших поточних активів;
- природний приріст поголів'я худоби, вихід продукції сільського та лісового гос подарства;
- видобування корисних копалин

Як бачимо, існують деякі невизначеності стосовно визнання доходів. Наприклад, щодо реалізації товарів, то в стандарті наведені неозначні умови визнання доходу:

- передача покупцю ризиків і винагород від володіння продукцією;
- ймовірність надходження підприємству економічних вигід, пов'язаних з операцією продажу. [7]

Згідно з п. 16 МСБО 18 "Дохід" [8] якщо підприємство передає покупцеві суттєві ризики і винагороди, то дохід може бути визнаним. Тобто залишається незначний ризик володіння, і така операція може вважатися реалізацією, а дохід визнаватися. В п. 8 ПСБО 15 "Дохід" [7] про незначний ризик нічого не говориться. Лише сказано, що дохід визнається, коли покупцеві передані "всі" ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію. Тому в разі залишення незначних ризиків за продавцем, дохід може і не визнаватися.

Прикладами ситуацій, в яких підприємство може утримувати ризики та винагороди від володіння, є випадки, коли:

- дилер діє на підставі договору комісії з продажу;
- відвантажені товари підлягають подальшому монтажу, який не виконаний на момент відвантаження і є значною частиною контракту;
- покупець має право анулювати придбання з причин, визначених у контракті на реалізацію, і підприємство не має певності щодо ймовірності повернення;
- продаж товарів відбувається в кредит;
- тривале неповернення державою експортного ПДВ.

Не завжди підприємство може виконати всі умови, зазначені у П(С)БО 15, для визнання в обліку доходів від реалізації у зв'язку з особливостями діяльності та невизначеними обставинами. Таким чином, підприємства кожного разу, залежно від особливостей здійснюваних операцій повинні самостійно обирати метод відображення доходу та окреслювати коли і в якому обсязі визначати дохід від реалізації продукції у звітному періоді. Ці умови повинні бути визначені в обліковій політиці підприємства.

Значні проблеми при податковому обліку доходів створює існуюче правило "першої події". Розглянемо детальніше це питання.

Наприклад, за умовами договору купівлі-продажу готової продукції покупець перераховує на розрахунковий рахунок продавця суму авансу. У податковому обліку ці надходження відображаються як валові доходи, але по суті бухгалтер-

ського обліку вони не можуть бути такими. Тому одержавши аванс, продавець зобов'язаний включити суму ПДВ, яка міститься в ньому, до податкових зобов'язань з податку на додану вартість (так зване правило першої події), що за відсутності податкового кредиту (аванс одержано наприкінці звітного періоду, і фактично немає можливості ні одержати сировину, ні здійснити її попередню оплату) перетворює таке податкове зобов'язання на суму, яка підлягає сплаті до бюджету. Таким чином, у продавця залишається тільки 83,33% одержаної суми.

Також зазначений залишок за цим же правилом "першої події" потрапляє до валового доходу продавця, що перетворює такий валовий дохід на прибуток до оподаткування. Отже, у продавця залишається тільки 53,33% одержаної суми авансу, а понад 45% одержаного авансу продавець зобов'язаний сплатити до бюджету і менше ніж 55% може використати на виробництво готової продукції. Як бачимо з викладеного вище, така ситуація є цілком неприйнятною для платників податку. Тим більше, що за цим правилом оподатковуються не реальні доходи підприємств, а майбутні, що суперечить принципу обачності. [9]

Термін "реалізація доходу" використовується бухгалтерами для відображення доходів. Тобто реалізація являє собою відображення доходу за умови: коли відбувся обмін або вибуття товару; товар або послуги повинні бути передані покупцю, обумовлюючи одержання коштів, або право на одержання грошей чи інших активів.

Отже, відображення доходу відбувається лише за умови впевненості у купівлі товарів чи послуг - на момент продажу. У нашій же практиці обліку існують різні варіанти визнання, що дає змогу маніпулювати фінансовими результатами. Підтвердженням цього є думка проф. Г.Г. Кірейцева: "Аналіз нововведень у зв'язку з реформуванням бухгалтерського обліку підприємств України свідчить про відсутність розуміння їх авторами таких категорій, як "доходи", "реалізація доходів" ..., а також про недостатнє уявлення основної вади зарубіжного досвіду облікової діяльності та аудиту — не виправдання очікування". [10]

Відносно відображення доходів у фінансовій звітності, то тут також існують певні протиріччя. Так, за П(С)БО 15 не визнаються доходами суми податку на додану вартість, акцизів, інших податків та обов'язкових платежів з обороту, що підлягають сплаті до бюджету й позабюджетних фондів. [11] Однак форма Звіту про фінансові результати за П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати" [12] передбачає застосування валового методу відображення доходу від реалізації, тобто без будь-яких вирахувань із загальної суми доходу. Ця ж схема обліку доходу від реалізації передбачена і чинною Інструкцією № 291. [13]

Як свідчить практика, більшість західних підприємств наводять у Звіті про прибутки та збитки лише чистий дохід. Це зумовлено поширеним

підходом до відображення реалізації, згідно з яким податки з продажу (в тому числі ПДВ) не відображаються на рахунку "Продаж" (або "Реалізація"). [14] У цьому випадку реалізація продукції (робіт, послуг) відображується записом:

Д-т рахунка "Розрахунки з покупцями" (на суму рахунка);

К-т рахунка "Продаж" (договірна ціна реалізації);

К-т рахунка "Розрахунки з бюджетом" (на суму ПДВ).

Тому було б доречно застосувати саме таку методику відображення доходів у вітчизняній практиці, що має ряд переваг:

- податки з продажу не є доходом (згідно з МСБО 18 "Дохід" та П(с)БО 15 "Дохід"), тому неправомірно їх відображати у складі доходів;

- відображення в бухгалтерському обліку на рахунку "Продаж" ("Дохід від реалізації") чистого доходу (виручки) від реалізації підвищує наочність інформації та позбавляє необхідності додаткових вирахувань;

- скорочує процедуру обчислення прибутку від операційної діяльності для складання Звіту про фінансові результати.

- із проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

Виконання традиційного обліку як кількісного вимірювання та відображення процесів економічної діяльності повинне доповнюватися оцінкою й аналізом її стану й результатів. Відбувається збільшення впливу факторів і підвищення ступеня невизначеності зовнішнього середовища підприємств у ринкових умовах, що вимагає застосування дієвішого та ефективнішого інструментарію аналітичної роботи на основі системного аналізу, економіко-математичних методів і моделей, математичного програмування.

Система обліково-аналітичного забезпечення — це цілеспрямоване формування інформаційних потоків за допомогою обліку, що підпорядковані вимогам планування, аналізу, підготовки ефективних управлінських рішень і контролю за їх виконанням у діяльності підприємства.

Питання створення діючої системи обліково-аналітичного забезпечення стоїть перед управлінським персоналом. Через недосконалість чинного законодавства потрібно враховувати певні особливості при формуванні облікової політики, а саме методичної складової. Адже вибір її елементів приводить до суттєвих змін, що в свою чергу створює умови для зловживань із боку персоналу підприємств. Нині питання щодо зведення до мінімуму впливу облікової політики підприємства на оподаткування залишається відкритим, а це могло б підвищити обсяг та стабільність податкових платежів, поліпшити можливості планування та

прогнозування надходжень у бюджет, а також позитивно позначитися на достовірності фінансової звітності.

Ефективне рішення важливих питань при великому обсязі інформації не можливе без використання комп'ютерних систем автоматизації оперативного та бухгалтерського обліку.

Автоматизація облікових робіт — шлях до спрощення організації обліку доходу та фінансових результатів діяльності підприємства.

При автоматизації обліку підприємств розрізняють інформаційні комп'ютерні системи, призначені для автоматизації ведення бухгалтерського обліку і системи, які призначені для виконання облікових робіт, пов'язаних з оперативним обліком виробництва, зберігання і продажу продукції. На відміну від бухгалтерських програм, які здебільшого забезпечують складання звітності, системи оперативного і управлінського обліку — це інструмент бізнесу. Проте найбільший ефект досягається при проведенні комплексної комп'ютеризації бухгалтерського, оперативного, фінансового і управлінського обліку підприємства. Кінцевою метою комплексної автоматизації є створення інформаційної бази, яка б сприяла прийняттю управлінських рішень, вибору стратегії на основі аналізу господарської діяльності за різними показниками та досягненню конкурентоспроможності підприємства.

Сучасні технічні засоби дозволяють реалізувати ідею створення систем, які діють за безпальною технологією. Але перехід на таку технологію обробки інформації не означає повну відмову від паперової документації.

Переваги без паперової технології завжди були очевидними і сьогодні практично можуть бути реалізовані. Ці переваги є економічно ефективними і полягають в:

- практично миттєвій передачі даних;
- специфічності зберігання (висока достовірність та надійність);
- надійному захисті (легше закрити доступ до електронних даних, ніж захопити документ);
- спрощення процесу обробки документів.

Висновки. Впровадження високовиробничого обладнання, ефективне використання майна та засобів, створення нових видів продукції, зниження собівартості продукції шляхом заміни дорогих компонентів на більш досконалі технології, удосконалення системи управління та дистрибуції — правило стабілізації виробництва, а отже, забезпечення оптимальних вимог для випуску конкурентоспроможної продукції.

Таким чином реалізація на практиці зазначених пропозицій дозволить підвищити ефективність функціонування підприємства в сучасних умовах господарювання.

Список використаної літератури:

1. Кузнецова Ю.Н. Эволюция концепции прибыли; от прошлого к настоящему // Бухгалтерский учёт -1992.-№ 12.-с. 25-28.